

DE GERANDO ANTONINA.¹

(1845—1914.)

Mélyen tisztelt Elnök Úr! Tisztelt Hallgatóság! Első szavam a köszönet szava, amiért megengedték nekem, hogy a múlt évben elhunyt tagtársunkról, De Gerando Antonináról én emlékezzem itt meg. Jól esik ezt tennem. Nemcsak azért, mert így e kiváló magyar asszony iránt érzett tiszteletemnek és kegyeletemnek kifejezésére nyílik alkalmam, de azért is, mert az ő nagy műveltségét, emelkedett szellemét és a női természet minden igaz vonásával ékeskedő egyéniségét ismertetve, bizonyságokat találok a női munka értéke, a nők nemes szellemi természete mellett. Ha ő reá vetjük tekintetünket, láthatjuk, hogy a nők erkölce is lehet *elv* és nem *csupán szokás*, s hogy a női szellem is haszonnal szentelheti erejét és lelkesedését az emberiség legmagasztosabb eszméinek szolgálatára.

Ha bizonyítékokat keresnénk arra a tapasztalatra, hogy az átöröklés és a nevelés egybehangzó hatása mily teljes mértékben szabhatja meg az ember testi és lelki fejlődését és életének irányát: beszédesebb, nyomatékosabb példát nem találhatnánk De Gerando Antonina életénél. Ő mindenkor büszkén vallotta magát tanítónőnek — a kolozsvári felsőbb leányiskolának több mint harminc éven át igazgatója, mondhatnám megteremtője volt — de a pedagógiai pályára — nem mint oly sokakat — nem a kenyérkereset kényszerűsége, nem is valami pusztá véletlen sodorta. Benső vágyakozásból választotta hivatását és a szó valódi értelmében nevelővé avatta őt az a körülmény, hogy családjában úgy apai, mint anyai ágon, örökletes volt a tudományok és művészetek szeretete s az emberiségért, az embertársak javáért való önzetlen fáradozás szenvedélye. Az ő családjában a szép, a jó és az igaz megismerését tartották az ember legfőbb javának, boldogsága legigazibb forrásának; azért törekedtek nemzedékeken keresztül arra, hogy nevelés, tanítás által jobbá, nemesebbé s így boldogabbá tegyék az embereket. Ezeket a

¹ A Magyar Pädagogiai Társaságban 1915 május 15. tartott előadás.

természet, az átöröklés által lelkébe oltott *nevelői* hajlamokat a legjobb, legokosabb édesanya fejlesztette De Gerando Antonina lelkében olyan *akarat*á, mely őt a nőnevelés szolgálatába állította, nevelői munkásságát pedig az emberiség legszentebb javaiért való nemes küzdelemmé avatta.

De Gerando Antonina édes anyjának említésekor lehetetlen egy pillanatra meg nem állanom, s lehetetlen róla, mint a legkitűnőbb magyar asszonyok egyikéről a legnagyobb tisztelettel és csodálattal — tárgyamtól kissé talán eltérve — néhány meleg szóval meg nem emlékezmem. Mentségem az, hogy De Gerando Antonina lelkivilágát nem is lehetne igazán megértenünk, ha édesanyjának, a reá legnagyobb, legáldásosabb hatást tevő gróf Teleki Emmának sajátos életviszonyaiba legalább némi betekintést nem nyerünk.¹

Teleki Emma gr. Teleki Imrének, Erdély egyik leggazdagabb főúrnának és gr. Brunswick Karolinának, a magyar kiseddőzés apostolaként tisztelt Brunswick Terézia nővérének, volt a leánya. A szelidlelkű Telekiné a gyönyörű martonvásári kastélyból, hol Chopin, Beethoven s mások, a XIX. század legnagyobb művészei voltak otthonosak, Hosszúfalvára, a szép Kővárvidék ez ősi, eldugott kastélyába a valódi műveltséget s a művészetek igaz szeretetét vitte magával hozományul. A legnagyobb elvonultságban, élte fogytaig — jó 30 esztendeig — ki nem mozdulva az elszigetelt kastélyból, csak férjének és gyermekeinek élt. Férjével, ki az akkori tudomány színvonalán álló bölcs volt, egész külön világot alkottak otthonukban maguknak, csak egymás szeretetének és a szellemi és erkölcsi haladásnak éltek, nem törődve a világ szokásaival, előítéleteivel.

Ebben a tiszta nemes légkörben nőtt fel a két Teleki nővér, Blanka és Emma. Blankát, mint a hazaszeretet mártírját, mint a magyar felsőbbfokú nőnevelés bajnokát, mindenki ismeri és tiszteli, de csak kevesen tudják, hogy Emma is ép oly hőslélkű s az élet minden viszonyai között ép oly nagy és nemes volt, mint nagy hírű nővére. Elszigetelt kis világukban erős nemzeti érzést és a magyar faj hősiesség természetét szívták magukba a leányok. Ez szabta meg éltük irányát, ez szerezte meg részükre kortársaik osztatlan tiszteletét.

Teleki Emma is, mint nővére, szenvedéllyel szeretett tanulni; fivérével együtt végezte a latin és matematikai tanulmányokat; az irodalomban és történelemben oly járatos volt, mint az egyetemet végzett kiváló ifjak. A botanikát különös kedvteléssel űzte, gyönyö-

* Lásd bővebben: Sebestyénne Stetina Ilona, De Gerando Ágostné. Nemzeti Nőnevelés 1894., 8. l.

rűen rajzolt, festett, zongorázott, ami mind természetes volt, hisz a hosszúfalusi csendes magányban mindig a legkitünőbb tanárok és zenészek éltek és tanítottak. Teleki Imre maga is művész volt a hegedűn s így gyakran a legszebb, legtökéletesebb hangversenyeket rendezhették. Gyermekük műveltségét a gondos szülők, bár maguk nem mozdultak ki otthonukból, utaztatásokkal egészítették ki. A két felserdült leányt ép úgy önállóan engedték utazni, mint fiukat. A két nővér előbb Drezdába, Heidelbergába ment, hol a legkitünőbb írókkal ismerkedtek meg; majd ismereteik gyarapítása végett felke-resték Velencét, Rómát, beutazták egész Olaszországot s élvezték, bámulták a műremekeket. Nagy dolog volt ez akkor s nagyon hozzájárult a fiatal leányok önállóságának, benső értékének kifejlődéséhez.

Teleki Emma később fivérével Párisba is elment, hol nagy-nénjével Brunswick Terézzel találkozott, ki akkor ott a kisdednevelés ügyét tanulmányozta. Nénje által ismerkedett meg De Gerando József báróval, a nagy francia bölcsésszel és pedagógussal és ennek unokaöccsével, a fiatal De Gerando Ágosttal, ki már akkor — alig 20 éves korában — a legjelesebb francia ifjak közé tartozott. A közös eszményekért hevülő ifjak ismeretségéből rövid idő múlva szerelem, majd házasság lett, noha frigyüket eleinte mind a Teleki, mind a De Gerando család ellenezte. A fiatalok állhatatosságán és határozottságán azonban megtörött ez az ellenállás és így Teleki Emma mint boldog fiatal asszony tért haza férjével 1842-ben Hosszúfalvára.

A Telekiek igazi magyar légkörében a fogékony lelkű De Gerando Ágost szívvel-lélelkel megszerette második hazáját s azon volt, hogy ezt a gyönyörű országot a nyugati nemzetekkel is megismertesse. Megírta tehát «Erdély ismertetését» francia nyelven s két évi hosszúfalusi tartózkodás után visszatért ifjú nejével Párisba, hogy munkáját sajtó alá rendezhesse. Itt született 1845-ben első gyermekük, Antonina, kit az anyja, nem térhetvén még most végleg haza, alig egy éves korában Budapestre hozott és testvére, Blanka gondjaira bízott, hogy a gyermek itthon, magyar környezetben nevelkedjék s eleinte más szót ne is halljon, ne is tanuljon, csak a magyart.¹ Második gyermekük, a később jeles magyar íróvá fejlődött Attila már Budapesten született s akkor azt hitték, hogy Antoninával együtt teljesen magyar nevelésben fogják részesíthetni.

A szabadságharc zivataraí azonban szétszórták a boldog kis családot. De Gerando Ágost, ki akkor már «Magyarország ismertetésén» dolgozott s tanulmányi célból feleségével és két kis gyermeké-

¹ Teleki Blankának akkor már nevelőintézete volt Budapesten.

vel egyszerű fedeles kocsin épen beutazta volt az országot, a párisi forradalom hírére régi hazájába tért vissza, hogy hazafiúi kötelességét teljesítse. Mikor aztán Magyarországon is kitört a szabadságharc, De Gerando Ágost visszajött, hogy fegyverrel szolgálja második hazáját. Résztvett a győri csatában és elégette ott a nemzeti színű zászlót, hogy az ellenség kezébe ne kerülhessen. A szabadságharc után menekülnie kellett; de csak Drezdáig juthatott el, ott súlyosan megbetegedett. Teleki Emma, ki azalatt elveszté már előbb megözvegyült édesatyját, annak koporsójától sietett két kis gyermekével férje betegágyához. Áltutlevéllel, nagy nehézségek között sikerült a hazából kimenekülnie, hol reá is, mint testvérére Blankára az elfogatás és a börtön veszedelme várt. Férjét Drezdában menthetetlen állapotban találta; két hétig ápolhatta csupán, akkor — alig 29 éves korában — örökre elszakította tőle a halál.

Idegenek között, teljesen egyedül maradt De Gerandoné két kis árva gyermekével Drezdában. Hazatérnie nem lehetett s csak hat hónap mulva, erős küzdelmek után sikerült saját nevére útlevelet szereznie, mellyel Franciaországba, Párisba menekülhetett. Férje rokoni és barátai, kik között Franciaország legkiválóbb elméi voltak, mint Michelet, Dumesnil, Vavasseur Noel stb. tárt karokkal fogadták az árva kis családot. Michelet egyik történeti előadásán szószéke lépcsőjére ültette a két gyermeket s gyönyörű szavakkal emlékeztén meg atyjukról, Franciaország rokonszenvébe ajánlotta őket. Antonina csak öt éves volt még ekkor, de a sors csapásai miatt koránérett gyermek lelkéből ennek a nagy jelenetnek emléke soha sem mosódott többé el.

De Gerandoné Párisban is magyar nevelést kívánt és tudott is adni gyermekeinek, mert teljesen maga gondozta, nevelte őket. A gyermekek nyilvános iskolába jártak ugyan, de amit ott tanultak, azt mindig magyarul is át kellett ismételniök, részben anyjuk segítségével, részben Irányi Dániel vezetésével, ki 12 éven keresztül naponként 2 órát tanult velük, különösen magyar történelmet és magyar irodalmat.

Édesanyjának köszönhette Antonina, hogy nemcsak nyelvében, hanem érzésében is teljesen magyar maradt. Mert Gerandoné lelkében ott élt a magyar haza, melynek szeretete a család vallása volt és amelynek szolgálatára gyermekeit nevelni akarta. Azzal biztatta őket, hogy ha majd felnőnek, ők is dolgozhatnak a hazáért, segíthetnek megmenteni a rabságban, elnyomatásban szenvedő hazát. De hogy ezt tehessék, jóknak, tanultaknak, önfeláldozásra képeseknek, szóval hősöknek kell lenniök. Mert a magyar becsületes, hősi nemzet, s csak az méltó a magyar névre, akiben ezek a tulajdonságok

élnék. És a gyermekek jók voltak és buzgón tanultak, hogy egykor méltók legyenek hazájukra.

De Gerandoné, hogy Párisban is legyen gyermekeinek magyar társaságuk, a magyar emigransokat s azok gyermekeit gyakran maga köré gyűjtötte (a Vaugirard-utcai szállásukba, mely Antonina élte végéig megmaradt a család birtokában). Hogy pótolhassa az elvesztett hazát, apró jeleneteket mesélgetett a gyermekeknek, a magyar népeletből s magyar dalokat dudolgotatott, zongorázott nekik. S az anyai szeretet és hazaszeretet később tollat is adott Teleki Emma kezébe. Gyermekei fejlődési fokainak megfelelően megírta számukra négy kötetben «Antonina és Attila könyveit». Ezen olvasmányok által elvezeti őket messze, az elhagyott hazába; megmutat ott nekik mindent, ami az ő szívének kedves; s amint a gyermekek nőnek, minden erejével és művészetével azon van, hogy azt a távollevő hazát gyermekei megismerjék, megszeressék, imádják. S a De Gerando gyermekek kis számúzott vagy menekült pajtásaikkal lázas mohósággal olvasták a könyveket, melyek mindenike apotheozisa volt a magyarságnak, a magyar hazának, magyar becsületnek, magyar bátorságnak, magyar huszárnak, magyar népnek, szóval mindannak, ami magyar. És amit Gerandoné írt, nemcsak a maga, hanem a többi emigransok lelkéből is írta, azért is fogadta műveit a párisi emigransok kis társasága olyan igazi szeretettel, lelkesültséggel. Több mint félszázad himpora van már e műveken, de nem forgothatjuk meghatottság nélkül megsárgult lapjait, melyek egykor annyi vigasztalásnak, oly sok nemes örömmek s oly tiszta nemzeti érzésnek voltak forrásai.¹

A haza szeretete mellett a munka szeretetét igyekezett De Gerandoné gyermekeiben nagyra nevelni. Noha ő nagy fényűzésben növekedett, gyermekeit a legnagyobb egyszerűsége, a kényelemnek, torkosságnak, kényeskedésnek megvetésére, a fájdalmak hősies tűrésére szoktatta. Megfontolt nevelési elvein kívül a szükség is utalta erre; vagyona jövedelmét ugyanis jórészt lefoglalták; férje rokonaitól elfogadni semmit sem akart s a hazából ritkán és szűkösen érkező pénzküldemények a legnagyobb takarékosásra intették. Néha nélkülözésekre is kényszerült, de megnyugtatta Micheletnek az a buzdítása, hogy «gyermekeire nézve szerencse, ha a nélkülözések iskoláján mennek keresztül». Így azután szigorú, pontos takarékosagra szoktatta magát és gyermekeit. Cselédet nem tartott, a gyermekek maguk szolgálták ki magukat, végezték a bevásárlásokat; s a kézimunkákat

¹ E művekből összeválogatva a kolozsvári Teleki Blanka-kör 1904-ben adott ki egy kötetre való gyűjteményt.

soha sem zugulódva, soha sem panaszkodva és soha senkire sem szorulva mind maga végezte De Gerandoné Antoninával.

Komoly munka és tanulás között telt tehát Antonina gyermek-kora. De még a tanulásban is az édes anya járt elől jó példával. Mialatt gyermekeit a legkitünőbb tanárok oktatták, ő maga is eljárt Páris legfelső fokú nyilvános kurzusaiba — a *College de France*ba és a *Conservatoire des Arts et Métiers*be, hol a természettant — vegytant, építészettant, géptant hallgatta. Azért is tette ezt, hogy tudásvágyát kielégíthesse, de azért is, hogy gyermekei tanulmányait így jobban ellenőrizhesse. Antonina a gimnáziumi tárgyakat — különös örömmel és sikerrel a latint — együtt tanulta öccsével, később a Sorbonnenba járt, a nők részére ott akkor létesített felsőbb kurzusokra. E közben valódi szenvedélyt érezve a munka és tanítás iránt, kislányát kezdett előkészíteni nyilvános kurzusokon a lyceum IV-ik osztályára. A kislány — kik között két magyar is volt, Nemeskéri Kiss Aladár és Pali — négy évi tanulás után fényes eredménnyel vizsgáztak; ez alatt Antonina is letette a párisi városházán az alsóbb és a felsőbb fokú tanítónői vizsgálatot.

Ragyogó, boldog korszaka volt ez De Gerando Antonina életének. A napot nemes és hasznos munkában töltve, esténként összejött Michelet, Guizot, Guinet és más szellemi nagyok szalonjában Páris legkiválóbb — lehet mondani a civilizáció legfényesebb — elméivel s ott a leglélekiemelőbb beszélgetéseket hallgatta. E beszélgetések hatása alatt még inkább megerősödött lelkében az a lángoló ember-szeretet, melynek csiráit édesanyja rakta le lelkébe s mely őt mint tanítót és mint íróat is mindvégig jellemezte.

Ilyen nevelés mellett érthető, hogy bár boldog gyermek- és ifjúkorát Antonina Párisban töltötte, szenvedélyes vágyakozást érzett a hazatérésre s arra, hogy munkaerejét a haza javára értékesíthesse, s azokat a nemes eszméket, melyekért rajongott, hazájában is elterjeszthesse. Az ígéret földjére azonban csak 1865-ben léphetett gyermek-kora óta először, akkor is csak rövid látogatásra. A végleges hazatérés és letelepedés csak 1873-ban következhetett be, midőn már anyagi ügyeiket rendezhették s vagyonuk élvezetébe léphettek. Előbb még, olthatatlan vággyal szívében hazája iránt, gyönyörű tanulmányutakat tett édesanyjával és fivérével, éveket töltve utazgatással déli Franciaországban, Olasz- és Görögországban, míg végre Budapesten letelepedve, itthon elégíthette ki munkavágyát és tanítási szenvedélyét.

A hazatérés után De Gerandoné leginkább valamelyik birtokukon tartózkodott. Egyik ilyen szép birtokukon, Pálfalván (Szatmár-megyében) halt is meg 1893-ban. Antonina azonban itthon kizárólag a tanításnak élt. Tanítói munkásságát kezdetben csak magánkörben

gyakorolhatta. Szép, nagy dunaparti lakásában a francia kurzusok mintájára berendezett előadásokon, néhány hírneves magyar tanár — többek között Berecz Antal — segítségével, serdülő leányokat, többnyire barátai, rokonai gyermekeit, taníttatta. Eközben szorgalmasan tanulmányozta a hazai iskolai és társadalmi viszonyokat és törekedett azokba beilleszkedni. Ingyenes kurzusokat tartott a «Nőképző Egyesület» iskolájában és a Nőiparegyesületnek akkor fennálló tanítónőképzőjében. Neve csakhamar ismert, tisztelt, személye szeretett lett; a nőegyesületek igyekeztek lelkes munkásságát maguknak biztosítani. Az azóta megszűnt Nőiparegyesület 1879-ben alelnökévé is megválasztotta.

A budapesti munkássága nyomán fakadt sok hálás elismerés és a legszebb sikerek mellett, melyekre rámutathatott: érezte De Gerando Antonina, hogy eszméit ilyen szűk körben, az ő kis magániskolájában kellően nem érvényesítheti. Elhagyta tehát budapesti kedves otthonát és baráti körét és 1879-ben szűkebb hazája fővárosába, Kolozsvárra költözött, hogy részt vegyen az ott létesítendő községi felsőbb leányiskola előkészítésében.

A kolozsvári felsőbb leányiskola — 1880 október 3-án — meg is nyílt s De Gerando Antonina elfoglalta ott igazgatói állását, melyre a város meghívta. Egészen 1912-ben bekövetkezett nyugdíjazásáig a legteljesebb odaadással szentelte magát iskolájának, melyet az anyai szív szenvedelmes melegével szeretett, s melynek fejlődésében — különösen miután egyetlen, imádott testvérét is elvesztette — életének egyetlen célját s legfőbb boldogságát találta.

Iskolájában nyilván végre alkalmá arra, hogy nevelési eszméit megvalósíthassa, De Gerando Antonina — természetesen — az apostol buzgóságával látott iskolája fejlesztéséhez. A felsőbb leányiskolát a *haza* szolgálatába kívánta beállítani s arra törekedett, hogy tanári testületével összehangzatosan munkálkodva, az iskolát *nemzeti* és *emberi* irányba vezesse. Tanítványaiából *embereket* kívánt nevelni, a szó magasabb értelmében, s azon volt, hogy a tanítás által a gondolkodást, az értelmet fejlesztve, a leányok erkölcsi színvonalát emelje. Abból az alapelvből kiindulva, hogy «a valódi üdvösség a munkában rejlik... ez adja meg a kötelességteljesítésből származó megelégedést, az egyetlen boldogságot, mely nem ábránd a földön», munkásságra kívánta nevelni tanítványait is. Ezért már az iskola keletkezésének első évében megalapítja az «Önképzőkört», melynek mindvégig vezetője maradt s melynek kiváló nevelői hatását a tanítványok tanulási buzgalmára, önálló munkálkodására Kolozsvár közönsege is mindig szívesen elismerte.

A felsőbb leányiskolák feladatát illető felfogására jellemző,

hogy iskoláját már az első értesítőben *női középiskolának* nevezi s mindvégig azért küzdött, hogy ezt a minősítést a felsőbb leányiskoláknak megadják.¹ Mikor 1887-ben az új felsőbb leányiskolai tantervet — 28999. sz. a. — kiadták s abban a felsőbb leányiskolák alsó négy osztályát a polgári leányiskola négy osztályával betüröl-betüre egyenlővé tették, abban a hiszemben, hogy ezzel a felsőbb leányiskolákat lefokozták, keservesen fel is jajdult. Fájjalta, hogy a felsőbb leányiskolákat a tanfelügyelők ellenőrzése alá helyezték s hevesen kikelt ez ellen is. Úgy gondolta, hogy csak a törvényhozás segíthet a bajokon s folyamodványt nyújtott be a képviselőházhoz, hogy «teremtsek meg hazánkban a női középoktatást». Ez a kérvény,² noha a történeti fejlődés sok tekintetben neki adott igazat, sok keserűséget okozott De Gerando Antoninának, mert abból, ahogy azt az iskolák közvéleménye fogadta, az a tragikum tűnt ki, mely őt sírjáig kísérte, hogy itthon kellőképpen meg nem értették és nem méltányolták, meg hogy ő is sok tekintetben idegen maradt a hazai viszonyok, a hazai gondolkodás megértésétől.

Iskolája fejlődésére fontosnak tartotta az iskola államosítását, azért maga indított mozgalmat eziránt s boldog volt, mikor az államosítás bekövetkeztével — 1892—1893-ban — kedves iskolája fejlődésének anyagi eszközeit is biztosítva látta. Csakhogy ezután meg az ő független érzelmei által megkövetelt «szabadabb mozgás» korlátozását kellett fájdalmasan éreznie. Felettes hatóságánál panasz-kodik is, hogy a sok sablonos irodai munka, mely az igazgatókat, tanárokat terheli, bénítólag hat azok iskolai, tanítói munkájára. Folyton sürgeti, hogy az iskola szellemi vezetője e terhes és tanítói szempontból másodrendű munkától mentessék fel és a munka elvégzésére egy külön gazdasági-nevelői állás szervezését ajánlotta. Ő maga azonban — noha nem szerette a burokratikus munkát — nem háritotta azt másra, hanem nagy munkabírással, szívóssággal és lelkiismeretességgel pontosan elvégzett mindent, amit az iskola új helyzete tőle megkövetelt.

Szívéből gyűlölve minden sablont s a maga lelkesedéséből merítve erőt a kitartó munkára, nem szorult a tanítókat ellenőrző

¹ A leányok középiskolai tanítására vonatkozó nézeteit kifejtette a «Nemzeti Nőnevelés»-ben a következő lapokon: 1880. 315—316., 1884. 742—45., 1885. 170—172. és 256—266., 1886. 117., 1887. 53—59., 1892. 293., 1894. 142., 1895. 1—8., 1897. 87—93., 1907. 1—5. és 337—341., 1909. 105, és különösen az 1913. évi 4—12. lapokon.

² L. Nemzeti Nőnevelés 1888., 431—442. l. Erre «Észrevételek» Sebestyén Gyulától u. o. 443—451. s a felelet 502—506. l.

fegyelmi szabályokra. Azt követelte, hogy a tanító belső szükségből szentelje életét az iskola és a tanítvány hasznára, azért szívesen el is törült volna minden rendtartási szabályt, mert nem hitte, hogy ezekre a «paragrafusokra» a nagy többség egységes munkálkodásának biztosítására szükség is lehet.

Hogy a maga nevelői hatását a tanítványok lelkére még jobban kifejthesse s hogy a szülők ebbeli óhajlásának is eleget tehesen, kezdettől fogva bentlakó növendékeket is vett fel intézetébe. Anyagi eszközökben nem szűkölködve, kezdetben a maga lakásán, a maga költségén rendezte be az internátust, melyben sok, szegényebb sorsú gyermeknek is nyújtott ingyenes eltartást. Később az állam átvette tőle az internátust is, melyben mindvégig igazán családias szellem uralkodott. De Gerando A. azt akarta, hogy minden egyes növendék érezze szívének melegét s mindenik a saját egyéniségének megfelelően fejlődjék. Ne akadályozza a fejlődést semmi kényszer, semmi korlát, csak amit a műveltség s az ember nemesebb belső természete önkényt szab elénk. A tanítványok fejlődését épen ezért napról-napra figyelemmel kísérte, hogy természetüknek megfelelően irányíthassa. Ezért még akkor is, midőn egy nagy betegsége után jártányi ereje is alig volt — hordszéken vitette fel magát a harmadik emeletre — ellenőrizte reggeli pontos felkelésüket, javítgatta szokásaikat; a gyöngébbeket anyai szeretettel maga költögette fel, hogy «ne essék nekik rosszul, ha hirtelen felriasztják őket».

Fő feladatának azonban De Gerando Antonina mindenkor az iskola szellemi vezetését, a tanuló seregére, s a tanári testületre való közvetlen hatását tartotta. Hogy minden növendékét jól ismerhesse, lehetőleg minden osztályban vállalt órát. Kezdetben tanított számtant és Chêvé rendszere szerint éneket is, később legszívesebben a francia nyelvet s a gimnáziumi kurzusban latint. A kezdőknél a gyakorlati, közvetlen módszert alkalmazta már akkor, mikor erről a mi irodalmunkban még szó sem esett. A tömegtanítást is egyénivé igyekezett tenni azáltal, hogy a tanítók és minden növendék között érdeklődésből és szeretetből font összekötő kapcsolatot kívánt létesíteni. Azt akarta, hogy minden egyes növendék érezze, hogy az iskola ő érte van és tanítója azért fárad, mert szereti és hasznára kíván lenni.

A tanári testülettel is lelkileg össze volt forrva. A testület tagjai a legnagyobb szeretettel csüggték rajta és az iskolán, s ő is minden tanártársának buzdító, szerető munkatársa és vezetője volt. A fiatal, újonnan kinevezett tanerőket tapintatosan vezette be munkakörükbe, s igyekezett őket eszméinek megnyerni s önzetlen, lelkes tanítókká nevelni. Így vált lehetségessé az az egységes, harmónikus munkásság, mely az iskola hírnevét nagyra növelte s a szülők és

tanítványok háláját mindenkorra biztosította. Épen emez egységes nevelői hatás megtartása céljából ellenezte De Gerando Antonina, hogy az internátusokat az iskoláktól elválasszák s külön igazgatás alá helyezték. Eltekintve a szétválasztás merev kivételének nehézségeitől — különösen ott, ahol iskola és internátus egy fedél alatt van — egyenesen károsnak tartotta a tanári testület tagjait két, a legtöbb esetben ellentétes felfogású igazgató befolyásának kitenni. Felfogását az igazgatók Temesvárott tartott értekezletén nagy bátorsággal és kellő megokolással védelmezte is, de egy szótöbbséggel a hivatalos felfogás győzött s elvben a szétválasztás mellett döntöttek.

Mivel életének egyik főtürelvése volt, hogy intézetét valódi középiskolává fejlessze, amint Wlassics miniszter 1895-ben megnyerte a királyi engedélyt arra, hogy a nők a budapesti és kolozsvári egyetemeket látogathassák, azonnal hozzáfogott, hogy kiválóbb tanítványait az egyetemi tanulmányokra előkészítse. Saját költségén tartott fenn éveken át gimnáziumi kurzusokat, melyekben kezdetben nemcsak a tanítványok, hanem a tanítónők is tanultak. A tanítványokat De Gerando nagyon megválogatta s csak a testileg erős, egészséges, nyílteszű és szorgalmas növendékeknek engedte meg, hogy a tanfolyamokon résztvegyenek. Ezek a tanulók azután nemcsak az érettségi vizsgálatot tették le sikerrel, hanem az egyetemen is kitűnően haladtak és így sok barátot szereztek a nők egyetemi képzésének.

Nevelői hatását az iskolájából kikerült tanítványokra is kiterjesztette De Gerando. Kezdetben csak francia remekírók olvasgatására hívta meg őket szalonjába, de mivel így csak a kolozsváriakkal tudott állandó szellemi kapcsolatot fenntartani, 1890-ben szövetséget létesített a régi tanítványok között, «Teleki Blanka-kör»-ben egyesítve őket. Aki a körhöz akart tartozni, annak köteleznie kellett magát arra, hogy minden évben áldozik valamit bármi szerény módon a haza érdekében, körük emlékére és arról az évi jelentésben beszámol. Az alamizsnát a kör nem számítja a jócselekedetek közé, mert ez csak ideiglenesen segít. «Aktív jóságot akar, mely küzdelemmel jár, emberszeretetből fakad s az életet meleggé, költőivé teszi.» Azért falun fő teendő az iskolát, tanítót és tanulót lelkesen támogatni, népkönyvtárak alapítását elősegíteni, jó tanácsokkal támogatni az arra szorulókat, küzdeni a részegség ellen és irgalmassá tenni az embereket a szegény állatokkal szemben. Városban a tagok tényleges szolidaritásban élve, még többet tehetnek. S a szerény eszközökkel dolgozó kör tagjai büzgön munkához látnak, «hogy a jó összegét növeljék a földön». Egyik magyarul tanít meg falujokban egy oláh leánykát, a másik előkészít egy szegény gyermeket ingyen valami vizsgálatra, a harmadik beteget ápolt, vagy munkára tanított,

munkájában megsegített valakit és így tovább évről-évre. A kör alapította meg a kolozsvári állatvédő egyesületet, a Kossuth-szoborra jelentékeny összeget gyűjtött, a M. D. E. erdélyrészi körének megteremtésében segített De Gerandonak s három ízben küldött ki Párisba egy évi tanulmányútra egy-egy tanítónőt, nemcsak azért, hogy ott a nyelvet megtanulja, hanem hogy az ott felhalmozott műremeket megismerve a művészeteket megszeresse. A kör anyagi eszközökben ugyan szegény — tagdíjul 1—1 frtot kap csupán évenként — de az elnök nagylelkűsége pótolja a hiányzó költségeket, minthogy ő fedezi a kör évi jelentésének és szépszámú irodalmi kiadványainak nyomdai költségét is. De Gerando megírja e kiadványok sorában Teleki Blanka életét és megírja «Aki másra gondol» című művét, melyben összefoglalja azokat az altruisztikus eszméket, melyek a kör megalapítására indították.

Amellett az igazán intenzív nevelői munka mellett ugyanis, melyet De Gerando Antonina egész életén át kifejtett, jelentékeny irodalmi munkásságra is mutathatót reá. Dolgozatai — a franciából fordított nagyobb művektől eltekintve — nagyobbára irodalmi, történelmi, pedagógiai és társadalmi tanulmányok, melyekben a meggyőződés, az igazság erejével beszél hozzánk s lelkesedésével mindig magával ragadja, gondolkodásra készíti olvasóit. Különösen az erős nemzeti érzés jellemzi minden írását; gyűlöli a külföld utánzását az iskolák fejlesztésében s követeli, hogy «alkossuk meg iskoláinkat a mi nemzeti szükségletünknek megfelelőleg». Erőtéljes szavakkal követeli, hogy a leányokat leginkább nők tanítsák s a leányiskolákat csak nők igazgassák. Nem volt *feminista*, de erősen bízott «nemének jobb természetében» s szentül hitte, hogy a leányok helyes erkölcsi nevelését csak a nők adhatják meg. Több művészi, tanítói arravalóságot is feltételez a nőkben, kiket szerinte nevelő munkásságukban az anyai ösztön is segít. A nő legelső, legszentebb hivatásának az anyaságot tartotta; de az anya legyen mindenekelőtt jó honleány, hogy független érzelmű, becsületes honpolgárokat nevelhessen gyermekeiből a hazának.¹

Ez a független, erős hazafias érzés, mely lelkében az emigratióban megerősödött anyai szent örökség volt s mely egész életét irányította, nem hagyta el élete végéig. Irányi Dániellel, a Kossuth-családdal és más emigránsokkal a barátságot lelke drága kincseként őrizte; ott volt Kossuth Lajos halálos ágyánál is Turinban a gyászoló családdal s onnan hozott barátainak a családi ereklyék közül

¹ Különösen lelkes szavakkal követeli ezt 1883-ban megjelent «Ház-tartástan»-ában.

egy arcképet és egy babérágat abból a koszorúból, melyet a függetlenségi párt vitt ki a koporsóra.

Szinte hihetetlen, hogy ez a gazdag, forrongó lélek is lecsendesedett, hogy a nemes érzésekkel telt szív is megszűnt dobogni. De az idők teljessége betelt s életét egy 1910-ben kiállott súlyos betegség és az iskolájától 1912-ben bekövetkezett fájdalmas megválása is lehervasztotta. Élte végét azonban besugározta a tanítványi és baráti hűség olyan megható megnyilatkozásai, melyre példát csak azok élettörténetében találunk, kik mint ő, nagyok voltak a szeretetben.

Mikor ma végigtekintek a háború borzalmaitól és dicsőségétől felizgatott nemzeten és az ő lángoló, lobogó érzelmeire gondolok, szinte megnyugvással látom, hogy már elpihent. Mit kellene neki szenvednie most, mikor két hazáért, mikor az egész emberiségért vérzenék a szíve!

SEBESTYÉNNÉ STETINA ILONA.

A TANKÖNYVENGEDÉLYEZÉSRŐL.

— Felolvasás a M. Pædag. Társaságban 1915 április 17-én. I. közl. —

Kényes és sokfelé elágazó kérdéshez óhajtok a következőkben hozzászólni; oly kérdéshez, melyről a nagy nyilvánosság előtt ritkán esik szó, melyet csak magánbeszélgetésekben szoktak tárgyalni a közvetlenül érdekeltek. A személyes vonatkozásai miatt kényes kérdés minden esetre óvatosan kell bánni s e tekintetben a legnagyobb igyekezetet fogom kifejteni. Ez azonban semmiképen sem fog megakadályozni abban, hogy amit igaznak és az ügy érdekében állónak tartok, minden tartózkodás nélkül ki ne mondjam. Fejtegetéseimből ki fog tűnni, hogy igaza van a klasszikusnak, mikor azt mondja: *Habent sua fatu libelli.*

Mielőtt fejtegetéseimbe kezdenék, a kérdést körül kell határolnom; mert lehetetlen volna minden oldalára kiterjeszkednem.

A tankönyvek megbírálása, engedélyezése és használatba vétele tárgyában 1896. jun. 8-án 1940. eln. sz. a. kiadott miniszteri szabályzat 6. §-a szerint nálunk a jó, tehát használatba vehető tankönyvnek 1. nem szabad tartalmaznia állam- vagy alkotmányellenes, illetőleg a valláserkölcsei nevelés szellemébe ütköző tanokat, részleteket vagy kifejezéseket; 2. meg kell felelnie az iskola tantervének; 3. meg kell felelnie tudomány, módszer, előadás és terjedelem tekintetében az iskola követelményeinek; 4. nyelvi tekintetben nem szabad kifo-